

ДИНАМІЧНЕ ПРАВОРОЗУМІННЯ: ДО ПИТАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

О. СТОВБА
*кандидат юридичних наук
докторант кафедри філософії
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)*

Останнім часом у пострадянському правознавстві можна констатувати наявність низки дискусій, сутність яких зводиться до спроб предметної ідентифікації сучасної правової думки. Інакше кажучи, правознавці наполегливо намагаються з'ясувати, чи має філософія і теорія права другої половини ХХ – початку ХХІ ст. якусь специфіку, яка кардинально відрізняє її від попередніх напрямів. Проміжним підсумком цього обговорення можна вважати поділ шкіл праворозуміння на класичні і некласичні [1; 2]. Також деякі дослідники відзначають наявність «неокласичних» тенденцій у теорії і філософії права [3, 76].

Як відомо, до класичного типу праворозуміння слід віднести такі напрями: правовий позитивізм, традиційні теорії природного права, а також соціологічні (об'єктивістські) концепції права. Особливістю класичного розуміння права є об'єктивістська інтерпретація буття права як незалежного від свідомості суб'єкта; право постає у вигляді: об'єктивного ідеального буття, яке може бути відкрито вченому, який володіє привілеєм об'єктивного бачення (юснатуралізм); доступного об'єктивному спостереженню емпіричного факту, що виявляється суб'єктом; даним у світі простору і часу, подібно до «речі» (юспозитивізм). Об'єктивістська інтерпретація буття права фундована категорією абстрактного суб'єкта – абсолютного спостерігача, якого конституйовано в результаті протиставлення об'єкту (праву). Цей суб'єкт володіє універсальним методом, використання якого розглядається як таке, що не здійснює впливу на об'єкт. Априорно збагнене розумом або індуктивно утворене поняття права розглядається як таке, що має референта відповідно в ідеальному світі ідей або в емпіричній реальності [3, 73]. Зі свого боку до некласики (посткласики) належать такі вчення, як правова феноменологія, правовий екзистенціалізм, герменевтика, комунікативно-дискурсивна філософія права, правовий постмодернізм і деякі інші. Загальні для них риси – людиномірність, конституювання, текстуальність, процесуальність, відмова від суб'єкт-об'єктної парадигми тощо [3, 74].

Водночас слід зазначити, що на межі ХХ–ХХІ ст. на пострадянському просторі виникла низка концепцій праворозуміння, які хоча загалом і можливо

© О. Стовба, 2016

віднести до неklasичного напрямку правової думки, проте принципово не можна ототожнити з жодним із відомих досі підходів усередині нього (правовою феноменологією, герменевтикою, комунікативно-дискурсивною філософією права та ін.). Йдеться, перш за все, про діалогічну концепцію права І. Честнова, концепцію правової реальності С. Максимова, феноменолого-комунікативну теорію права А. Полякова, лібертарно-інституційну концепцію В. Четверніна, темпоральну онтологію права О. Стовби.

Так, А. Поляков розуміє під правом динамічний, мінливий і рухливий феномен, який він позначає як правову комунікацію. За його словами, право являє собою не абстрактну метафізичну ідею, не апіорну цінність, та не символічно-текстуальний (знаковий) припис, за яким стоїть чиясь «воля», а «живе» (цілісне, таке, що розвивається), соціальне явище [4, 12]. За твердженням С. Максимова, право вихідним чином існує як правова реальність, яка не являє собою якоїсь субстанційної частини реальності, а є лише способом організації та інтерпретації певних аспектів соціального життя, буття людини [5, 32]. Згідно з позицією І. Честнова право являє собою єдність і відмінність, тобто діалог унікального (конкретної, фактичної взаємодії – правовідносини, де існує суб'єктивне право) і типового, повторюваного (тобто об'єктивної норми права) [6, 81]. Зі свого боку В. Четвернін трактує право як комплекс інститутів, що підкоряє соціальні взаємодії правовому принципу – забороні агресивного насильства [7, 202–203]. При цьому під соціальним інститутом він розуміє стійкий порядок соціальних комунікацій (систему норм, формальних і неформальних правил), який виражає певний принцип і виконує якусь функцію [7, 202–203]. Для О. Стовби вихідним правовим феноменом є правове буття як тяжіння між вчиненим діянням і його правовими наслідками. Також схожу специфіку мають погляди таких правознавців, як І. Невважай, В. Павлов, Ю. Пермяков, які нині перебувають на стадії формування своїх концепцій.

Аналіз особливостей згаданих підходів дає підстави припустити, що, незважаючи на властиві їм відмінності й індивідуальні нюанси, їх можна об'єднати під загальною назвою «динамічне праворозуміння», оскільки для всіх них характерно осмислення права як рухомого, мінливого, процесуального за своєю суттю феномена. Необхідно наголосити, що «динамічність» у цьому випадку не означає простої необхідності взяти до уваги змістовну мінливість норм права, викликану історичними, соціальними або культурними факторами. Як зазначає російський філософ А. Черняков, як універсальний онтологічний термін, грецьке *δύναμις* відсилає до одного зі смислів буття в аристотелівському реєстрі смислів – до *δυνάμει δν*, тобто до того, що може бути або не бути певним, оформленим суцям [8, 60]. Тим самим динамічність права означає не просто його «рухливість», «плинність» або «мінливість». У первісному значенні грецького *δύναμις* корениться щось більше: динамічність у цьому випадку слід трактувати як спробу зрозуміти, чому те чи інше суще є правовим, тоді як воно могло б бути іншим (протиправним, позаправовим тощо) – або не існувати взагалі. Інакше кажучи, фундаментальною рисою всіх перелічених підходів є переконаність їх авторів у тому, що існування права – далеко не завжди апіорна аксіома. Адже цілком може статися так, що права не буде – не буде існувати, не станеться. Те, що право було вчора, зовсім не означає, що воно існуватиме сьогодні. А те, що право є сьогодні, аж ніяк не гарантія того, що воно буде існу-

вати завтра. Тим самим можна зробити висновок про те, що право, згідно з уявленнями згаданих правознавців, існує не континуально, як ідея, закон, основна норма, а дискретно, відтворюючись у процесі відносин між людьми. Як вказує І. Честнов, саме експлікація механізму відтворення права – головний показник наукової новизни некласики [9, 13].

Слід зазначити, що представники динамічного праворозуміння по-різному бачать особливості функціонування цього механізму, специфікуючи його як «динамічну структуру правової реальності» (С. Максимов), правову комунікацію (А. Поляков), правову подію (О. Стовба), правовий діалог (І. Честнов), правовий інститут (В. Четвернин) та ін. Проте всі вони єдині в тому, що буття права не абсолютне, а дискретне, оскільки потребує свого відтворення у процесі соціальної практики. Із цього випливають усі ті загальні особливості цього типу праворозуміння, які можна виокремити з відповідних підходів.

По-перше, це відмова від уявлень про право як феномен, який апріорно наділений абсолютним буттям, тобто не може не існувати, а може бути лише порушеним. На відміну від цього, динамічне праворозуміння тяжіє до осмислення права як динамічного феномена (діалогу, комунікації, буття тощо), який не існує в просторі і часі безперервно (континуально), а відтворюється у процесі людської діяльності, тобто існує дискретно. При цьому слід зазначити, що під існуванням права в динамічному праворозумінні розуміється не наявне буття якоїсь правової субстанції, а смислова ідентифікація відповідного суцього, явища або процесу. Закономірним наслідком такого підходу є переконання, що право не може бути апріорі ототожене з будь-яким суцим, а тим самим і відмова від реіфікації (матеріалізації) права. Тому загальним для динамічного праворозуміння можна вважати метафоричне твердження про те, що «права як такого не існує» (А. Поляков) у тому сенсі, що це слово «не має постійного емпіричного референта» (С. Максимов).

По-друге, у результаті відмови від трактування права виключно як Належного, наділеного абсолютним (континуальним) буттям (ідеї, норми тощо) і переходу до розуміння права як дискретного – такого, що відтворюється – динамічного, рухомого утворення (події, комунікації, дискурсу), динамічне праворозуміння долає дихотомію суцього і Належного в праві. Тому, на відміну від поглядів Ю. Габермаса або Р. Алексі, які також ототожнювали буття права і динамічний дискурс, однак вважали, що такий дискурс існує постійно (тобто континуально, нехай навіть в ідеальному вимірі, який служить Належним – критичним масштабом для «реальних» правових явищ), представники динамічного праворозуміння вважають, що право як онтологічно-смисловий механізм його відтворення (діалог, комунікація, подія) є складовою відносин між людьми, а не відокремленим від них Належним. Тим самим класична дихотомія суцього і Належного в праві виявляється подоланою тією мірою, в якій право вже не є ані суто Належним (внаслідок його екзистенціальної або соціальної онтологізації), ані виключно суцим (оскільки право як механізм свого відтворення існує не наявно, тобто статично-континуально, а динамічно-дискретно). При цьому подібне мислення права не є і релятивізмом у постмодерністському сенсі цього слова, оскільки існування права (як набуття правової релевантності відповідним суцим, процесом або явищем) у цьому випадку отримує своє об'єктивне підґрунтя – правовий діалог (І. Честнов), правову комунікацію (А. Поляков),

правову подію (О. Стовба), правові інститути (В. Четвернин). Та згідно з поглядами С. Максимова правовій реальності об'єктивно притаманна динамічна структура буття. Таким чином, у динамічному праворозумінні на місце класичного трактування права як статичного Належного (ідеї права, Основної норми) приходять некласичні динамічні утворення (правовий діалог, правова комунікація тощо), які вкорінені в спільному бутті людей, а для динамічного праворозуміння є характерним не релятивізм, а реляційність, тобто відносність, хоча і не абсолютна, до інших соціальних явищ і суспільства загалом (І. Честнов).

По-третє, для динамічного праворозуміння характерним є розгляд права як соціального явища, пошук онтологічних витоків права в зовнішніх стосовно нього феноменах, перш за все – в спільному існуванні людей. Підстави для такого підходу були закладені ще в правовій феноменології – А. Райнахом (учення про соціальні акти), М. Алексєєвим (нормативні факти), Г. Гуссерлем (екстраординарні події) тощо. На відміну від класичних поглядів на право як Належне, яке з безпечної дистанції регулює суцюз дійсність, із позицій динамічного праворозуміння право як процес його відтворення виявляється укоріненим у тій самій реальності, яку покликано впорядкувати право. Звідси, на відміну від класичних пошуків сутності права, яка стоїть за емпіричними правовими явищами, динамічне праворозуміння прагне експлікувати ті умови, за яких відповідне суцюз (явище, процес) набуває правового сенсу і, відповідно, втрачає його.

По-четверте, оскільки право як подія його відтворення не може відбуватися саме собою, а лише за допомогою людей, ще однією ознакою динамічного праворозуміння є акцент на «людиномірність» права, на тому, що право не може існувати поза відносинами між людьми. Творчо розвиваючи ідеї А. Кауфманна і Г. Гуссерля, представники динамічного праворозуміння стверджують, що здатність людей здійснювати право в їх спільному бутті вкорінена, перш за все, в їх взаємному визнанні як суб'єктів права. Тим самим право – це не «зовнішнє» явище відносно людини, а феномен, закладений у спільному існуванні людей. Тому для динамічного праворозуміння характерним є перехід від моносуб'єкта класичного правознавства до полісуб'єктності (тріалогічності – І. Невважай, діалогічності – І. Честнов, буття-з – О. Стовба), інтерсуб'єктивності (С. Максимов, А. Поляков) тощо. Наслідком згаданого переходу є те, що як позитивне, так і природне право в такому разі вже не є «ап'юріними», тобто «первинними», а «вторинними», похідними правовими феноменами, які мають своє екзистенційне підґрунтя в актах визнання.

По-п'яте, внаслідок відмови від реїфікації права і розгляду його як дискретного явища, яке онтологічно вкорінене в процесах діалогу, комунікації, подієвості тощо, методологічної особливості динамічного праворозуміння є прагнення описати закономірності тих процесів, під час яких відтворюється право – правової події (О. Стовба), правового діалогу (І. Честнов), правової комунікації (А. Поляков) тощо. На відміну від класичної понятійної юриспруденції, яка займала прескриптивну позицію щодо досліджуваних явищ, для динамічного праворозуміння характерна установка на наративність, тобто прагнення сконструювати ту «динамічну смислову метафору» (комунікацію, восповнення, діалог тощо), яка б найбільше була здатна адекватно відобразити подію відтворення права. Переходом від прескриптивності до наративності обумовлено і широке розуміння правової норми як закономірності людського співжиття, акцент

на похідному, вторинному характерові класичної, позитивної або природно-правової норми права. Це положення динамічного праворозуміння має певну схожість із «соціологічним позитивізмом» українського теоретика П. Рабіновича, який також акцентує обумовленість права соціальними факторами – перш за все, потребами. Однак прихильники динамічного праворозуміння наполягають, що право не просто обумовлено соціальними факторами, а – як дискретно-сингулярний механізм його буття-відтворення – існує невіддільно від людського буття, маючи не просто соціологічну, а екзистенційно-онтологічну основу.

Таким чином, слід зробити висновок, що динамічне праворозуміння може бути вписано в контекст світової філософсько-правової думки ХХ–ХХІ ст., оскільки воно увібрало в себе низку ідей і тенденцій не лише зарубіжної, а й вітчизняної філософії права. Так, спроби осмислити право як мінливий, динамічний і процесуальний феномен ще на початку ХХ ст. робили Р. Штаммлер (учення про природне право з мінливим змістом) й О. Ерліх (вчення про «живе право»). У середині ХХ ст. німецький екзистенціаліст Е. Фехнер акцентував увагу на тій обставині, що природне право не просто володіє мінливим змістом, а й постійно перебуває в становленні. Ідеї про первинну локалізацію права не в природній або позитивній нормі, а в середовищі людського співіснування висували А. Райнах (учення про соціальні акти), М. Алексєєв («нормативні факти»), Г. Гуссерль («екстраординарні події»), Г. Кон («конкретна ситуація»), В. Майхофер (екзистенціал буття-як) тощо. Передумови для динамічного праворозуміння можна відшукати і в положеннях правового екзистенціалізму і герменевтики про те, що право є не субстанцією, а відношенням норми до випадку, яке відповідає критеріям істини (А. Кауфманн), або ж існує як «право буття» (Р. Марчич). Зі свого боку спроби подолати дихотомію юридичного позитивізму і природно-правового підходу можна відшукати і в правовому екзистенціалізмі – у В. Майхофера, А. Кауфманна, Р. Марчича. Вкоренити правосуб'єктність осіб в їх взаємному визнанні прагнули А. Кауфманн і Г. Гуссерль. Твердження про те, що право існує як динамічний процес його інтерпретації, висували класики правової герменевтики – П. Рікер та Г.-Г. Гадамер.

У динамічному праворозумінні знайшла свій розвиток і низка тенденцій радянської правової думки. Зокрема, це дискусія про «широке розуміння права», яка точилася в 70-ті роки ХХ ст. щодо відходу від вузького нормативізму і включення в обсяг феномена права правовідносин, правосвідомості (ідеї права), суб'єктів права. У динамічному праворозумінні зазначена дискусія знайшла своє відображення перш за все в твердженнях С. Максимова й А. Полякова про те, що існування права не можна звести до якогось одного рівня – ідеї права, правової норми, але воно повинно включати в себе всі правові феномени, алгоритм взаємодії яких якраз і виражається за допомогою таких термінів, як «правова реальність» або «правова комунікація». Також й ідеї українського правознавця П. Рабіновича про соціальну обумовленість права – перш за все, потребами людей – були переосмислені і розвинені в концепціях І. Честнова (тези про соціально-культурну обумовленість змісту правового діалогу), а також О. Стовби (про потребу заповнити екзистенційну неповноту як поштовх до правового буття).

Однак динамічне праворозуміння принципово не може бути зведене до раніше відомих типів праворозуміння, які мають лише зовнішню схожість із ним.

Адже динамічність права як його процесуальність, плинність, мінливість знаходить своє відображення передусім у площині кардинально нової правової онтології, розробленої представниками динамічного праворозуміння. Її головне і принципово нове твердження полягає у тому, що право не існує «саме собою», тобто континуально (як це мислилося у класичних концепціях правового позитивізму або природного права), а постійно ризикує не відтворитись як реальна складова людського співжиття (наприклад, при вчиненні злочину, масових заворушеннях, революції, громадянській війни тощо). Тим самим право як первинно дискретне за своїм характером явище потребує свого відтворення, яке уможливує існування права й онтологічно може бути ототожнено з ним. Прикладами такого відтворення якраз і є правова реальність в її динамічному аспекті, правове життя, правова комунікація, правова подія, правовий діалог тощо. Отже, основним досягненням представників динамічного праворозуміння є конструювання принципово нової онтології права – динамічної і переважно дискретної, а також експлікація конкретних динамічних смислових алгоритмів відтворення права – правової реальності, комунікації, діалогу та ін.

Таким чином, ми можемо дійти висновку, що нині на пострадянському просторі в межах некласичної правової думки сформувався новий тип праворозуміння, який може бути названий динамічним. Його зміст становлять самостійні оригінальні концепції (правової реальності, правової комунікації, правового діалогу, темпоральної онтології права, лібертарно-інституційної теорії права). Згадані підходи характеризує спроба мислити право як динамічне, процесуальне явище, яке не існує абсолютно-континуально, а дискретно-імовірно відтворюється у процесі відносин між людьми. Звісно ж, що прийняття вихідних базових постулатів динамічного праворозуміння безпосередньо веде до перегляду низки фундаментальних категорій класичної теорії права – перш за все норми, суб'єкта права, механізму правового регулювання, правовідносин та ін. Можна припустити, що подальша розробка цих ідей є перспективною і може призвести до формування більш реалістичної теорії права, перемістивши її з площини ідеальних конструктів у сферу соціальної онтології.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С. И. Максимов. – Харьков : Право, 2002. – 328 с.
2. Стовба А. В. Правовая ситуация как исток бытия права / А. В. Стовба. – Харьков : Диса+, 2006. – 176 с.
3. Тимошина Е. В. Классическое и постклассическое правопонимание: обобщение основополагающих особенностей / Е. В. Тимошина // Этические и антропологические характеристики современного права в ситуации методологического плюрализма. – Минск : Академия МВД, 2015. – С. 71–78.
4. Поляков А. В. Прощание с классикой, или Как возможна коммуникативная теория права / А. В. Поляков // Российский ежегодник теории права. – 2008. – № 1. – С. 9–42.
5. Максимов С. И. Концепция правовой реальности / С. И. Максимов // Неклассическая философия права: вопросы и ответы. – Харьков : Библиотека международного журнала «Проблемы философии права», 2013. – С. 31–61.
6. Честнов И. Л. Диалогическая антропология права как постклассический тип правопонимания: к формированию концепции / И. Л. Честнов // Российский ежегодник теории права. – 2008. – № 1. – С. 67–83.

7. *Неклассическая философия права: вопросы и ответы. Коллективная : моногр. / С. И. Максимов, Ю. Е. Пермяков, А. В. Поляков, А. В. Стовба, И. Л. Честнов, В. А. Четвернин (под ред. А. В. Стовбы) – Харьков : Библиотека международного журнала «Проблемы философии права», 2013. – 272 с.*
8. *Черняков А. Г. Онтология времени. Бытие и время в философии Аристотеля, Гуссерля, Хайдеггера / А. Г. Черняков. – СПб. : Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 460 с.*
9. *Честнов И. Л. Научная новизна постклассической юриспруденции / И. Л. Честнов // Российский журнал правовых исследований. – 2016. – № 2. – С. 7–15.*

REFERENCES

1. *Maxymov S. Pravovaya realnost: opyt filosoffskogo osmyslenia [Legal Reality; The Experience of the Philosophical Thought], Kharkov: Pravo, 2002, 328 p.*
2. *Stovba A. Pravovaya situaciya kak istok bytija prava [The Legal Situation as The Origin of the Legal Being], Kharkov: Disa+, 2006, 176 p.*
3. *Tymoshina E. Klassicheskoye y postklassicheskoye pravoponimanie: obobchenie osnovopolagayuchih osobennostey [Classical and Postclassical Understanding of Law: the Generalization of the Fundamental Specificity], Minsk: Akademia MVD, 2015, pp. 71–78.*
4. *Polyakov A. Prochanie s klassikoy, ili Kak vozmogna kommunikativnaya teorya prava [Good-bye to Classics or How it's Possible the Communicative Legal Theory], Rossiyskiy ejegodnik teorii prava, 2008, pp. 9–42.*
5. *Maxymov S. Konceptsiya pravovoy realnosti [The Conception of the Legal Reality], Kharkov, 2013.*
6. *Chestnov I. Dialogicheskaya antropologiya prava kak postklassicheskii tip pravoponimaniya: k formirovaniyu koncepcii [The Dialogical Antropology of Law as The Postclassic Type of the Understanding of Law: towards the formation of the Conception], Rossiyskiy ejegodnik teorii prava, 2008, pp. 67–83.*
7. *Neklassicheskaya filosofiya prava: voprosy y otvety [Non-classical Philosophy of Law: Questions and Answers], Kharkov, 2013, 273 p.*
8. *Chernyakov A. Ontologiya vremeni: bytiye y vremena v filosofii Arystotelya, Gusserlya, Haydeggera [The Ontology of Time: The Being and Time in the Philosophy of Aristotle, Husserl and Heidegger], Sankt-Peterburg, 2001, 460 p.*
9. *Chestnov I. Nauchnaya novizna postklassicheskoy jurisprudenicii [The Scientifical Originality of the post-classical Jirisprudence], Rossiyskiy jurnal pravovih issledovaniy, 2016, pp. 7–15.*

Стовба О. В. Динамічне праворозуміння: до питання предметної ідентифікації сучасної філософсько-правової думки

Анотація. Стаття являє собою розгляд основних тенденцій розвитку сучасної філософсько-правової думки. Автор викладає гіпотезу, згідно з якою нині на пострадянському просторі сформувався принципово новий тип праворозуміння, який можна назвати динамічним. Окреслюються фундаментальні риси зазначеного підходу, аналізується його специфіка, а також особливості відповідної методології.

Ключові слова: право, континуальність, дискретність, буття права, онтологія, динамічне праворозуміння.

Стовба А. В. Динамическое правопонимание: к вопросу о предметной идентификации современной философско-правовой мысли

Аннотация. Статья представляет собой рассмотрение основных тенденций развития современной философско-правовой мысли. Автор излагает гипотезу,

согласно которой в настоящее время на постсоветском пространстве сложился принципиально новый тип правопонимания, который может быть назван динамическим. Выделяются фундаментальные черты данного подхода, анализируется его специфика, а также особенности соответствующей методологии.

Ключевые слова: право, континуальность, дискретность, бытие права, онтология, динамическое правопонимание.

Stovba O. The Dynamic Understanding of Law: towards the Issue of the Identification of the Contemporary Legal Thought

Summary. The article is dedicated to the consideration of the main tendencies of the contemporary legal-philosophical thought. Author presupposes that today in the former Soviet Union exists the very new type of legal thought, which could be named dynamic. In the article the fundamental philosophical-methodological features of the named legal-philosophical approach are researched.

Key words: law, continuity, discontinuity, Being of law, ontology, dynamic understanding of law.